

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ИСТОРИЈЕ И АРХИТЕКТУРЕ ПАЛАТЕ ОСИГУРАВАЈУЋЕГ ДРУШТВА „РОСИЈА“ У БЕОГРАДУ (1904–1908)

ДУЊА АНДРИЋ, САЊА КИПРОСКИ

САЖЕТАК:

На једној од најзначајнијих тачака урбаног ткива Београда, на Теразијама, почетком двадесетог века, реализован је амбициозни пројекат изградње палате Осигуравајућег друштва „Росија“. Изведена у духу интернационалног ар нувоа, својим висинским и волуметријским карактеристикама, палата је трасирала урбанистички развој Теразија и постала препознатљиви визуелни топос престонице Краљевине Србије. Настала уз примену савремених материјала, као резултат плодне сарадње руских архитеката и реномираног српског градитеља Јована Илкића (1857–1917), палата Осигуравајућег друштва „Росија“ је одредила модерни идентитет Београда.

Упркос великом архитектонско-урбанистичком и друштвено-културном значају који ова престоничка палата поседује, одређени елементи везани за њену изградњу нису у потпуности истражени. Посебно је конкурс, расписан за њено архитектонско решење, остао недовољно осветљен. Стога, циљ рада је указати на нове податке везане за историју изградње палате Осигуравајућег друштва „Росија“, те подстаћи нова тумачења и даљу валоризацију њеног архитектонског решења.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Београд, палата Осигуравајућег друштва 'Росија', Јован Илкић, Виктор Ковачић, архитектонски конкурс, сецесија*

ABSTRACT:

Abstract: At the beginning of the 20th century, an ambitious project for the construction of the palace of the 'Rosija' ('Russia') Insurance Company was realized along Terazije, one of the most important transects within Belgrade's urban fabric. Built in the spirit of the Vienna Secession movement, with its height and volumetric characteristics, the edifice embodied the urban development of Terazije and became a recognizable visual topos of the capital of the Kingdom of Serbia. Created through the utilization of modern materials, and as a result of fruitful cooperation between Russian architects and renowned Serbian architect Jovan Ilkić (1857–1917), the palace of the 'Rosija' Insurance Company came to symbolize the modern identity of Belgrade.

Despite the great architectural-urbanistic and socio-cultural significance of this major structure, certain elements related to its construction have not yet been fully explored. In particular, the competition for the architectural solution remained insufficiently studied. Therefore, the aim of this paper is to highlight new data related to the history of the construction of the 'Rosija' Insurance Company building and encourage new interpretations and further valorization of its architectural solution.

KEYWORDS: *Belgrade, The Palace of the 'Rosija' ('Russia') Insurance Company, Jovan Ilkić, Viktor Kovačić, architectural competition, Secession*

На једној од најзначајнијих тачака урбаног ткива Београда, почетком двадесетог века, реализован је амбициозан пројекат палате Осигуравајућег друштва „Росија“, проистекао из плодотворне сарадње петроградских архитеката и знаменитог српског градитеља Јована Илкића (1857–1917). Изведена у духу интернационалног, преваходно санктпетербуршког ар нувоа, својим висинским и волуметријским карактеристикама, палата је трасирала урбанистички развој Теразија и постала препознатљив визуелни топос престонице Краљевине Србије. Изграђена уз примену савремених техничко-технолошких градитељских достигнућа и материјала, те визуелних предлога преузетих из великих уметничких центара Средње и Источне Европе, одредила је модерни идентитет Београда. С обзиром на наведено, палата „Росија“ је постала својеврстан репрезент културних трансфера између Русије и Србије, интензивираних династичко-идеолошким сменом у Краљевини, 1903. године.

Услед великог архитектонско-урбанистичког и друштвено-културног значаја који ова престоничка палата поседује, привукла је велику пажњу историографа. Неизоставна у прегледима новијег српског градитељства, као и у тумачењима развоја сецесије у Србији, њена архитектура је постала предмет различитих монографских студија и лексикографских јединица.¹ Ипак, расутост документације о овом објекту, претежно смештене у архивима Санкт Петербурга,² онемогућила је формирање свеобухватног историографског приказа. Посебно је конкурс, расписан за архитектонско решење палате, остао недовољно осветљен. Стога, циљ рада је указати управо на нове податке везане пре свега за генезу конкурсне активности и историју изградње палате Осигуравајућег друштва „Росија“, те подстаћи нова тумачења и даљу валоризацију њеног значаја.

Године 1881. основано је у Санкт Петербургу Осигуравајуће друштво „Росија“, које је с временом стекло статус највеће осигуравајуће куће у Русији.³ Пружајући услуге различитих видова имовинског и животног осигурања, са успешном активном рекламном политиком, већ почетком двадесетог века Друштво је развило своју делатност не само ши-

ром Руског царства већ и изван његових граница. На основу архивске грађе, може се стећи увид да је пословање „Росије“ успостављено у бројним светским градовима, попут Њујорка, Лондона, Париза, Мадрида, Каира и многих других.⁴ Међутим, услед измењене политичке ситуације у Русији, Осигуравајуће друштво је 28. новембра 1918. године ликвидирано.⁵ Ипак, Управа Друштва „Росија“ је успела благовремено да из Русије изнесе свој капитал, те је наставила континуирано да послује, с новим седиштем у Копенхагену.⁶

У Србији је рад Осигуравајућег друштва „Росија“ одобрен 23. фебруара 1902. године.⁷ Заслуге за његово укључивање на српско тржиште приписују се Светозару Вукадиновићу, претходно директору Српског бродарског друштва. Наиме, он је и откупио парцелу на Теразијама, на којој је касније подигнута палата руске осигуравајуће компаније. На овој локацији првобитно се налазио хан „Велика Србија“, објект који се својим архитектонским одликама сасвим уклапао у околни градски амбијент приземних или једноспратних објеката. Вукадиновићева иницијална замисао је била да хан преобликује у своју породичну кућу и обезбеди тиме себи и својој породици место становања на Теразијама. Међутим, неповољне околности приморале су Вукадиновића да напусти Краљевину, што је довело најпре до одгађања плана, а потом и до његове потпуне промене. Након путовања по различитим европским градовима, обрео се у Петрограду, с намером да подстакне неко од руских осигуравајућих друштава да прошири своје поље деловања и на Србију, просперитетну Краљевину која је тежила да се адекватно укључи у дешавања на европском конкурентном тржишту.⁸ После дужих преговора, Светозар Вукадиновић је склопио сарадњу с Романом Ивановичем Пенљем [Роман Иванович Пенљ], директором друштва „Росија“.⁹ Пенљ је препознао потенцијал отварања филијале у престоници Краљевине Србије, и именовао управо Вукадиновића за њеног првог директора. Одлучено је да се за потребе смештања канцеларија и пратећих просторија Друштва подигне потпуно нова палата, те се парцела у Вукадиновићевом власништву намет-

нула као врло повољна. Упркос промењеним околностима након Првог светског рата, Осигуравајуће друштво „Росија“ је у Београду свој рад несметано наставило до почетка двадесетих година, када се удружило с пештанском осигуравајућом кућом „Фонсијер“ [*Fonciere*], те је формирано друштво „Росија-Фонсијер“ [*Россия-Фонсиер*], које ће успешно пословати све до Другог светског рата.¹⁰

Управа Друштва за осигурање „Росија“ у Петрограду, расписала је у октобру 1904. године конкурс за изградњу своје палате у Београду, која би обједињавала канцеларије и стамбене јединице.¹¹ Право на учешће у конкурсима имали су искључиво архитекти с концесијом за Србију,¹² или архитекти српске народности, без обзира на то да ли им је пребивалиште било ван њених граница. Од учесника је захтевано да на конкурс предају тлоцрте свих нивоа, у размери 1 : 100, три цртежа фасада у размери 1 : 100, пресек кроз главно степениште, пресек кроз највиши и најнижи ниво зграде у истој размери, и опис грађевине, заједно с прорачунатом кубном садржином од нивоа улице до горње ивице главног венца. Предати нацрти требало је да одговарају Програму грађевине и одредбама за надметање, који су бесплатно уручивани учесницима у филијали Друштва за осигурање „Росија“, у Кнез Михаиловој улици број 16.¹³ Сви пројекти, по устаљеном конкурсном захтеву, морали су носити моту, док би информације о имену, занимању и месту становања учесника биле предате у посебној конверти са истоветним мотом. Рок за предају нацрта био је 15. јануар 1905. године, до 16 часова. Планирано је да цена објекта не прелази седам стотина и педесет хиљада динара.¹⁴

У распису конкурса је наведено да ће оцењивачки жири формирати шест чланова – један архитекта из Аустроугарске, двојица архитеката из Русије, двојица архитеката из Србије, где је унапред одређено да ће то бити пројектанти Андра Стевановић и Никола Несторовић, професори Велике школе, као и поменути шеф филијале Осигуравајућег друштва у Београду, Светозар Вукадиновић. О интернационалном значају изградње престоничке палате „Росија“, поред међународног састава оце-

њивачке комисије, сведочи и то што су распис конкурса, као и његови резултати, објављени у Санкт-петербуршкој и бечкој стручној периодици.¹⁵

Конкурсом су предвиђене три награде, прва у износу од две хиљаде и пет стотина динара, друга награда од хиљаду и пет стотина динара и трећа награда од хиљаду динара. Према већ устаљеној пракси, планирано је да награде буду додељене према решењу оцењивачког суда, док је управа Друштва могла откупити и друге пројекте у износу од осам стотина динара.¹⁶ Упркос томе што је посао жирирања поверен стручној комисији, Друштво је задржало право доношења коначне одлуке о томе према којем пројекту ће се објекат изградити. Такође, осигуравајућа компанија није била у обавези да изградњу палате повери аутору награђеног пројекта. Управо овакви услови конкурса ће довести до бројних нерасветљених елемената у изградњи објекта.

О резултатима конкурса значајне информације пружају дневна штампа и стручна периодика, публиковане у Србији и Русији. У овим изворима појавиће се извесне неуједначености, које отварају бројна питања и даље перспективе тумачења овог конкурса. У дневном листу *Полиџика* објављено је да је до 15. јануара на конкурс пријављено дванаест радова, претежно београдских архитеката, као и један пројекат из Париза, један из Загреба, и два из Будимпеште.¹⁷ У руској стручној периодици се наводи да је на конкурс учествовало тридесет и осам учесника,¹⁸ што се чини као изузетно велики број, поготово ако се узме у обзир чињеница да конкурс није био интернационалног карактера, већ је подразумевао само учешће српских архитеката или архитеката с концесијом за Србију. Ипак, ова информација отвара могућност да је конкурс заиста обухватио поменути број учесника, али је, услед одређених неправилности, већина радова одбијена, те је прихваћено дванаест пројеката.

Оцењивачку комисију сачињавали су, поред поменутих српских архитеката и директора филијале, и архитекти Друштва „Росија“ из Петрограда, Павел Карлович Бергштресер [Paul Karl Erich Alfred Bergsträsser; 1851–1920] и Владислав Стани-

славович Карпович [Владислав-Оттон Станиславович Карпович, 1872–1937], као и чувени бечки архитекта и професор Ото Вагнер [Otto Koloman Wagner, 1841–1918].¹⁹ Услед ангажовања у жирирању, они су дошли у Београд.²⁰ Интересантно је да долазак у Београд уваженог архитекте Ота Вагнера, вишеструко повезаног са Србијом,²¹ није темељитије испраћен у београдској штампи. Такође, о његовом боравку у Београду и учествовању у конкурсној комисији за палату „Росија“, нема података у бечким и америчким архивима, који баштине документацију о овом еминентном ауторитету европске архитектонске сцене.²²

Оцењивачки одбор није био једногласан по питању поделе прве награде. Архитекти Вагнер, Бергштресер и Карпович заузели су став да би прву награду требало доделити конкурсном раду из Загреба, чији је аутор Виктор Ковачић (1874–1924), док су архитекти Стевановић и Несторовић најбоље оценили рад Јована Илкића, и предлагали су да се њему додели прва награда.²³ Коначном одлуком прву награду је завредео конкурсни пројекат Виктора Ковачића,²⁴ другу рад Јосипа Марковића (1874–1969) из Париза, док је трећа награда додељена архитекти Јовану Илкићу.²⁵ У историографији је, према сећањима арх. Николе Несторовића, члана Оцењивачке комисије, друга награда приписивана Јовану Илкићу, међутим, бројни изводи из штампе сведоче другачије.²⁶ Како документација која би потврдила тачан исход конкурса није сачувана ни у Фонду Јована Илкића, у Историјском музеју Србије, ове тврдње се не могу доказати. На конкурс за палату Осигуравајућег друштва „Росија“ може се реконструисати и учешће архитекте Саве Димитријевића (1847–1927), који је свој пројекат излагао и на Четвртој југословенској уметничкој изложби 1912. године.²⁷

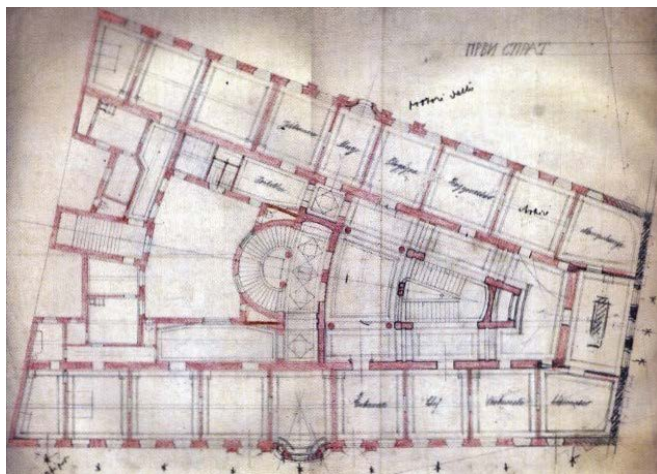
Након свршетка рада жирија и додељивања награда, већ 19. јануара отворена је изложба свих приложених радова на конкурс, одржана у *старијој друшћивеној згради* на Теразијама, на углу улица Краља Милана и Балканске.²⁸ Изложба, која је затворена 26. јануара 1905. године, привукла је пажњу преко хиљаду посетилаца,²⁹ што сведочи о

значају који је изградња ове палате имала у најширој културној јавности.

Почетком фебруара 1905. године уследили су радови на припреми и рашчишћавању терена, док је изградња отпочела у априлу исте године. Ипак, у међувремену се догодила једна суштинска промена, која је у потпуности изменила даљи ток радова. Управа Друштва у Петрограду није била задовољна одлуком жирија да се палата изведе према првонаграђеном раду Виктора Ковачића, већ је искористила своје право доношења коначне одлуке, те је за реализацију палате одабрала пројекат Јована Илкића. Архитекта Илкић је потом позван у Петроград, где је у сарадњи с руским архитектама разрађивао пројекат.³⁰ У историографији до сада нису довољно испитане и разјашњене околности ове сарадње, имена архитеката који су учествовали на разради и измени Илкићевог пројекта нису још увек утврђена, као што није познато ни у којој мери је Илкићев првобитни конкурсни рад измењен.³¹ Сматра се да је за фасаде израђен потпуно нов пројекат у духу сецесије, док су основе само делимично прерађене.³² Услед недостатка Илкићевих оригиналних планова, не може се извршити упоредна анализа која би разјаснила ова питања. Ипак, парцијално сачувана извођачка документација, смештена у Збирци за архитектуру и урбанизам Музеја града Београда, садржи потписе Јована Илкића, али и Павела Карловича Бергштресера, овлашћеног архитекте Друштва.³³

За разлику од Илкићевог конкурсног рада који није познат, првонаграђено конкурсно решење Виктора Ковачића за палату „Росија“ сачувано је у заоставштини овог архитекте, у оквиру Планотекте Средишње документације за заштиту културне баштине Министарства културе Републике Хрватске.³⁴ Оно је први пут публиковано 2003. године у оквиру зборника посвећеног овом истакнутом хрватском архитекти,³⁵ а затим и 2015. године у монографији о његовом стваралаштву.³⁶

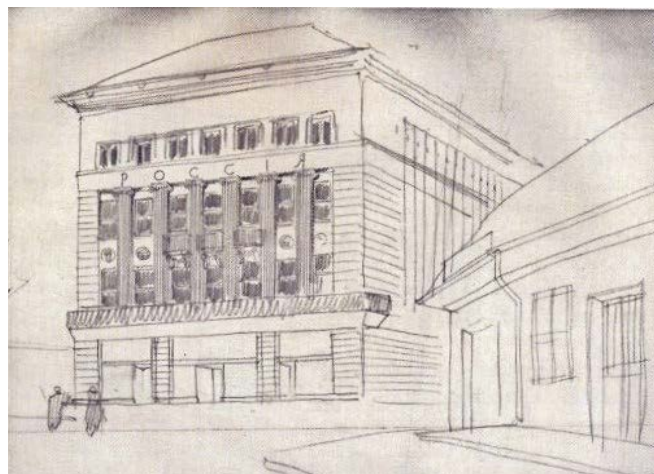
Победнички конкурсни рад Виктора Ковачића није сачуван у целости, али постојећа скица главног изгледа у перспективи и основа првог спрата омогућавају увид у градитељску логику и идеју којом се

Сл. 1. Палаћа Осигуравајућег друштва 'Росија',
победничко конкурсно решење Виктора Ковачића,
1904, основа првог спрата (извор: Galović 2015: 164)

пројектант водио. Плочрт првог спрата (сл. 1) сведочи о трапезоидном двотрактном решењу, с подужним низањем просторија према Балканској улици и Улици краља Милана, као и два унутрашња дворишта која обезбеђују неопходну количину сунчеве светлости и проток свежег ваздуха за комуникационе коридоре. Уз њих су позиционирана и три степенишна чворишта, и то двокрако у предњем делу, монументално полукружно у централном, и једно скромније, у задњем делу планиране зграде. Предвиђено је да корисна површина ове етаже већински послужи за смештање канцеларија друштва и пропратне просторије неопходне за оперативно функционисање истог, укључујући архиву и салу за састанке. Неправилност парцеле и тежња за маркантним наглашавањем засеченог угла композиције, у циљу потцртавања важности раскрснице као примарног фактора урбанизације овог дела престонице, условила је монолитну, затворену концепцију основе планираног објекта. Компактно смештена на парцели, зграда је претендовала да одреди даљи урбанистички развој Теразија.

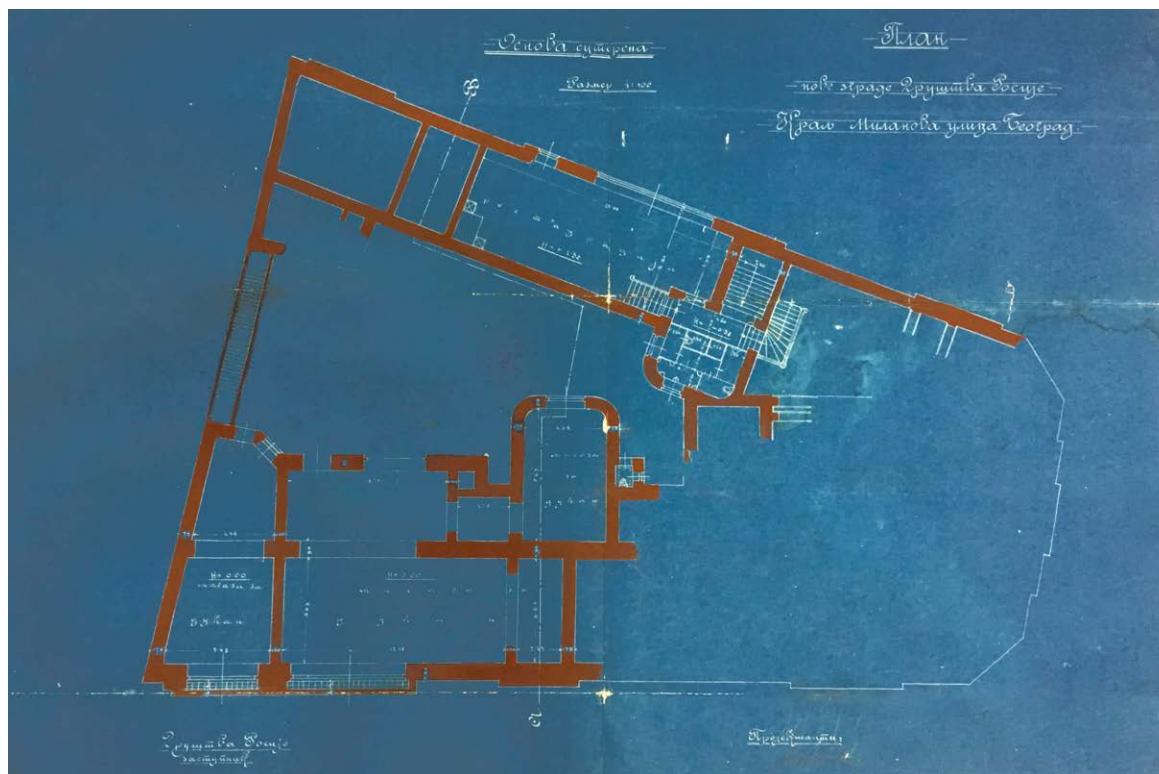
Прочеље зграде Осигуравајућег друштва „Росија“ (сл. 2) Ковачић је оријентисао управо према поменутој раскрсници улица Краља Милана и Балканске, промишљајући притом о главним визура-

Сл. 2. Палаћа Осигуравајућег друштва 'Росија',
победничко конкурсно решење Виктора Ковачића, 1904, скица
главног изгледа у перспективи (извор: Galović 2015: 163)

ма које планирана локација пружа. Студија фасада открива чињеницу да је целокупна композиција конципирана према постулатима еклектичке архитектуре неокласицистичког устројства, следећи хијерархијску поделу зона. Шест јонских канелираних пиластера је требало да се протежу кроз две етаже, визуелно их обједињујући и рашчлањујући на седам поља перфорираних правоугаоним прозорима. Осим монументалним пиластрима, као ликовним доминантама композиције, Ковачић је централну зону додатно оплеменио аплицирањем рељефних медаљона и натписом *Rossia* на архитраву. Над њим је формирана још једна етажа, сасвим промишљено лишена другостепене пластике, како би својом плошношћу и дводимензионалношћу допринела истицању централног мотива.

Партерна зона је перфорирана великим стакленим површинама, са главним улазом у централној оси, и два у бочним. Уочљива је и примена надсветала у циљу обезбеђивања што веће количине природне светлости улазним просторијама. Подеони, а нарочито поткровни венац, изразито су наглашени и потенцирани у простор, чиме акцентују хоризонталну диференцијацију целокупне композиције. Оваквим поступком Ковачић је ублажио вертикалност централне зоне, те формирао складан однос

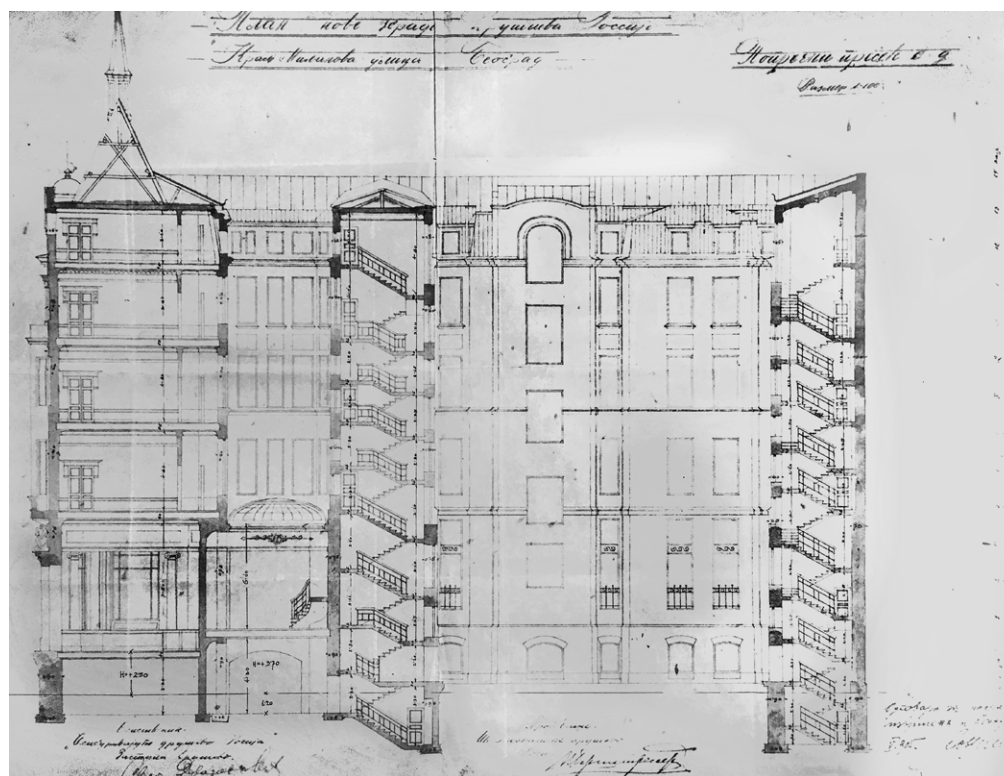
Сл. 3. Палаћа Осигуравајућег друштва 'Росија', основа суиџерена, Јован Илкић
(извор: Музеј града Београда, Збирка за Архитектуру и урбанизам, Ур_4009)

хоризонталних и вертикалних елемената. Архитекта је у пројектовању следио принципе симетрије, што се примећује у кохерентној репетитивности одређених архитектонских елемената, уједначеном ритму фенестрације и тежњи ка општој хармонији у изразу. Из сачуваног конкурсног рада не може се сасвим јасно утврдити какав је композициони поступак био планиран за бочне фасаде.

Компарацијом Ковачићевог решења за зграду Осигуравајућег друштва „Росија“ и других дела из његовог проседеа, може се закључити да оно на својствен начин представља антиципацију пројекта за зграду Берзе за робу и вредноте у Загребу, са почетка двадесетих година.³⁷ Иако значајно прочишћеније естетике и другачије стилско-функционалне логике, као главни фокусни мотив загребачке зграде поново се намеће колонада јонских стубова, без канелура, која је, за разлику од нацрта за палату „Росија“, развијена од приземне

до зоне другог спрата, и редукована у броју. Сродан третман задобили су и снажни венци, са својом улогом у артикулисању фасада и грађењу општег израза. Ипак, неспорна је чињеница да је архитекта на објекту Берзе остварио виши пројектантски домет и знатно зрелије оваплотио идеје рационалности, постепено се дистанцирајући од принципа и аксиома историцизма. Још једна од сличности Ковачићева два пројекта јесте евидентна свест о неопходности урбанистичког компоновања целине, из којег и проистиче архитектонска форма планираног објекта. Органски третман урбанистичких матрица одликује већину његових пројеката, те представља особени квалитет његовог рада.

Са друге стране, поменута документација по којој је изграђен објекат, похрањена у Музеју града Београда, обухвата свега основу суиџерена и попречни пресек. Основа суиџерена, на плавом озалиду, у размери 1 : 100, носи натпис *План нове зграде Дру-*

Сл. 4. Палаћа Осигуравајуће друштва 'Росија', појечни пресек е-д, Павел Карлович Бергштресер (извор: Музеј града Београда, Збирка за Архитектуру и урбанизам, Ур_4010)

ишва Росије. Краљ Миланова улица Београд (сл. 3). У доњем левом углу истакнут је потпис заснуоцика Друштва Росија – Светозара Вукадиновића – док се наспрам њега, у доњем десном углу, налази потпис архитекта Јована Илкића, као пројектанта. Датум израде пројекта није назначен, али се може датovati на основу печата Грађевинског одбора од 20. августа 1905. године. Још један печат је утиснут на предњој страни пројекта, али без датума.

Из плана се може увидети да зона сутерена није предвиђена за укупну површину габарита објекта, с обзиром на то да не покрива сегмент угаоне партије и скоро половину дужине дела објекта према Улици краља Милана. Планирана површина овог нивоа није јединствена, већ је функционално диференцирана на мање целине. Постојећа техничка документација сведочи да је део сутеренске зоне био предвиђен за смештање три дућанска магацина и ресторацију дужине 19 метара, оријен-

тисану према Балканској улици и перфорирану великим стакленим површинама и улазом, што је омогућено природним падом терена. Чвориште вертикалне комуникације позиционирано је такође у делу према наведеној улици, чиме је загарантован непосредан приступ степеништу из ресторанског простора. На плану је, готово у његовој централној тачки, уцртана и база возног окна лифта, с назначом пратећег механизма.

План попречног пресека Е-Д, на белом папиру, такође у размери 1 : 100, идентичног је наслова као и претходни пројекат (сл. 4). Од својеручних потписа, у доњој зони, посматрано слева надесно приметни су: потпис Светозара Вукадиновића, као особе која заступа сопственика – Осигуравајуће друштво „Росија“, затим Павела Карловича Бергштресера, шефа-архитекта друштва „Росија“, у својству пројектанта, и коначно Јована Илкића, који је био одговорно лице за исправност извршења

Сл. 5. Ошћини излѣд љалатѣ Осиуравајућѣ друшћива 'Росија' (разлѣдница, око 1908. љодине, у јавној уљошћреби – <https://cafebar.restoran.rs/hoteli/hotel-moskva-je-ogledalo-nase-duse-vec-vise-od-jednog-veka/> [17. 3. 2024])

и конструкције. Као датум је записан мај 1905. године, а печат Грађевинског одбора недостаје.

Сутерен, партерни ниво, три етажѣ и четврти, атички спрат, читљиви су из поменутог попречног пресека кроз главна степеништа. Дубоко фундаирање предвиђено је да се изведе темељима дебљине 90 центиметара. Два степенишна тракта смештена су у централном и у задњем делу грађевине, а њихове висинске коте доступне су на плану, као и висине спратних зона. Евидентно је да је партерни, најрепрезентативнији појас задобио и највећу висину од готово осам метара, док је атичком спрату предоређена најмања висина, нешто више од три метра. Осе вертикалне комуникације, функционално позициониране, протежу се целом висином од подрума до највишег нивоа. Нарочити значај приступних просторија одсликан је на овом пројекту декоративним елементима, јонским пиластрима и особеним куполастим светларником, који је требало да омогући директну инсолацију.

Како је *Полићика* извештавала, крајем јануара и почетком фебруара 1905. године отпочело је рушење старих друштвених зграда, а почетак изградње нове палате био је планиран за април.³⁸ Међутим, испоставило се да је велики проблем представљало копање темеља због природе тла. Да би се

извело адекватно фундаирање и обезбеђивање потпоре за палату великих димензија, приступило се додатном ојачавању темеља дрвеним гредама, гвозденим шипкама, односно гранитом и каменом. На пролеће 1906. године уследило је зидање главног корпуса зграде.³⁹ Радове је изводио Карло Кнол, један од водећих грађевинара с почетка двадесетог века, уз ангажман чувених зидара Црнотраваца.⁴⁰ Конструктивним пословима који су укључивали употребу армираног бетона руководио је архитекта Матија Шнајдер, а исти су изведени по систему *Луићиолд* и *Шнајдер* из Штутгарта, и то први пут у Србији.⁴¹ Објекат је исте године стављен под кров,⁴² а затим је целокупна композиција комплетирана постављањем керамичке оплате на спољашње зидове и кровне површине, као и уређењем мултифункционалног ентеријера. Палата „Росија“ коначно је отворена 1908. године, двома пригодним свечаностима уприличеним 14. и 17. јануара. У дневној штампи тога периода забележено је да је прво церемонијално отварање пре свега било намењено краљу Петру Првом Карађорђевићу, који је протоколарно обишао просторије нове зграде, укључујући ресторан, сва одељења и канцеларију.⁴³ Друга свечаност била је намењена широј публици, уз наступ Оркестра краљеве гарде.

Зграда Осигуравајућег друштва „Росија“ подигнута је као слободностојећи угаони објекат са сутереном, приземљем, три спрата и четвртим, атичким спратом (сл. 5).⁴⁴ Због природног пада терена Савске падине у делу према Балканској улици формиран је мезанин, како би се нивелисали спратни нивои. Зграда је функционално подељена тако да омогући канцеларијски и административни простор за осигуравајуће друштво, станове за ренту, али и да обухвати хотел од четрдесет соба, кафану, ресторан и дућане.⁴⁵

У морфолошком и композиционом смислу решење палате унело је бројне новине у београдску архитектуру,⁴⁶ умногоме је приближивши тадашњим модернизацијским струјањима присутним на широј европској сцени. Наиме, културни трансфер идеја новог покрета сецесије, претежно њене будимпештанске и бечке варијанте, а још израже-

није ликовности санктпетербуршке балтичке модерне,⁴⁷ коју су подржали руски архитекти Осигуравајућег друштва „Росија“ укључени у измене и елаборацију селектованог пројекта, експлицитно је уткан те материјализован у актуелизацији зграде „Росија“. У артикулацији фасадних површина потенцирани су вертикални нагласци, чиме је начињен отклон од академистичке хоризонталне диференцијације појасева и строго структурисане и хијерархизоване архитектонске целине. Повезивање различитих етажа континуираним пиластрима и еркерима сведочи управо о препознатљивој дијалектици сецесије и вертикализму који јој припада, додатно апострофираном специфичним зашиљеним екстензијама у кровној равни, фијалама. Модалитетима новог стила у потпуности одговара и апликација савременог материјала у оплати фасада и површина крова. Одабир керамичких плочица, израђених у чувеној фабрици мајолике „Жолнаи“ из Печуја, окер и зелене боје, уз примесе нијанси теракоте, не само да богатим хроматизмом придоније поетици уметничког израза већ и функционалном одржавању екстеријера. Перципирана као извештај постамент целокупне архитектонске композиције, партерна зона је обложена полираним плочама црвеног шведског гранита и перфорирана великим застакљеним површинама. Фасадна платна су плошна, лишена наноса другостепене пластике, али оплемењена флоралним и геометријским орнаментима сецесијске провенијенције.⁴⁸ Посебан акценат чине две секвенце фигуралних фасадних скулптура. У угаоној партији, у нивоу другог спрата, фланкирана еркерима смештена је ниша са овенчаном женском фигуром и три дечје, изведене у вештачком камену. Слободни простор изнад трећег спрата дела зграде према Теразијама, у оснивачког улаза, послужио је за извођење композиције *Глорификација Русије*, у мајолици.⁴⁹ Представе староримских божанстава – Минерве, покровитељке занатства и уметности, Нептуна, бога мора, и Церере, заштитнице жита, са уснулим дететом у крилу, препознатљивих иконографија и атрибута, на пикторалан и сугестиван начин промовишу привредну и поморску снагу Русије. Испод ове

скулптуралне групе, у појасу између првог и другог спратног нивоа, био је исписан натпис *Друштво Россія*, док је бочно истакнута 1906. година.

Сегмент зграде оријентисан према Теразијама садржао је репрезентативан лучни улаз и, уз њега, два мања, скромније решена пролаза. Улаз за хотел налазио се у Балканској улици, а још један већих димензија отворен је у угаоном делу. Поред свега неколико лучних прозора у зони атичког спрата, сви прозорски отвори су правоугаоне профилације, а њихова бројност сведочи о потреби отварања визура и интеграције унутрашњег простора са урбаном-архитектонском околином. Ритам фенестрације идентичан је по свим нивоима и богато доприноси рашчлањености архитектонске целине.

Вертикална сегрегација у виду готово апстрахованих ризалитних поља, присутна је на све три фасаде. Бочни ризалити на подужним фасадама ширине су две прозорске осовине, а лучни завршеци прозора највише етаже креирају утисак потковичастих форми. Средишња ризалитна поља су проширена за по две осовине, а у делу према Теразијама то је артикулисано и цилиндричним волуменима тространих еркера. На истим концепцијским основама је решен и ризалит на угаоном прочељу палате, с приметним репетитивним аплицирањем мотива еркера и на угловима целокупне фасадне површине. Таквим композиционим поступком нарочито су интензивирани пластичност и динамичност решења, с обзиром на то да је реализовано анулирање оштрих хоризонталних линија и њиховог пресецања под правим углом. Сродно ритмичко понављање изведено је и у зони крова, где стрме фијале додатно силуетно наглашавају зашиљене контуре кубета еркера. Када је изграђена, палата Осигуравајућег друштва „Росија“ је својом стилском јединственошћу, креативним повезивањем мотива санктпетербуршког и средњоевропског ар нувоа представљала редак пример целовитије материјализације начела интернационалне сецесије. Услед својих историјских, културних и уметничких вредности, палата је завредила статус споменика културе 1968. године, а већ 1979. године и статус споменика културе од великог значаја.⁵⁰

Закључак

Коначно, може се закључити да се уметничко-архитектонско остварење палате „Росија“ одликује чистотом стила, те кохерентношћу појединачних елемената, али и тоталитета композиције. Раскидање са строгим академистичким начелима, и окретање морфологији сецесије, постепено је водило еволутивном померању ка модерној безорнаменталној архитектури. Овим решењем достигнут је висок ниво еманципације који је приближио српско грађитељство прогресивним струјањима присутним на европској културној сцени тог периода. Својом појавношћу, композиционом лакоћом, истакнутом грађотворном димензијом, палата се такође истакла као предиктор и значајан носилац будућег урбанистичког развоја Теразија.⁵¹ Указивањем на одређење, до сада непознате информације о историји и ар-

хитектури палате Осигуравајућег друштва „Росија“, те потцртавањем фактографских неуједначености присутних у изворима, циљ је био скренути пажњу на проблематику тумачења ове теме и потенцијално отворити нове перспективе њеног истраживања.

Дуња Д. Андрић,

историчар уметности, докторанд,
Универзитет у Београду
– Филозофски факултет
dunjabibi@hotmail.com

Сања Д. Кипроски,

историчар уметности, докторанд,
истраживач-приправник,
Универзитет у Београду
– Филозофски факултет
sa.kiproski@gmail.com

НАПОМЕНЕ:

- 1] Стојановић 1912: 21–22; Несторовић (1937) 1972а: 74–75, 79; 1972б: 268; 2006: 463–466; Којић 1960: 32; Гордић 1966; Шкаламаера 1967: 315–342; 1985: 7–12; Маневић 1972: 16; 1983: 31; Милић 1988: 116; Trifunović 1988: 68; Тасић и Драганић 1995: 268–269; Вујовић 2003; Борић 2004: 159–164; Кадијевић 2004: 53–70; Bogunović 2005: 800–806; Maskareli 2006: 70–71; Маневић 2008: 160; Лопушина и Лопушина 2008; Михајлов 2009; Ђурић Замоло 2011: 142–146; Банковић и Вуксановић-Мацура 2019: 28; Радовановић 2019: 6–7; Андрић 2020: 45–59; Банковић и Сикошек 2023: 58.
- 2] У Санкт Петербургу *Российский государственный исторический архив* баштини документацију о оснивању и делатности Осигуравајућег друштва „Росија“, којој је посвећен засебан фонд. У оквиру поменутог фонда, смештене су фасцикле које се односе на филијалу Осигуравајућег друштва у Београду. У тренутку предаје рада још се чека на увид у поменуту документацију.
- 3] Осигуравајуће друштво „Росија“ је утврђено указом Његовог величанства императора 20. марта 1881. године. Видети: *Российский государственный исторический архив*, Ф. 1136 – Страховое общество «Россия».
- 4] *Российский государственный исторический архив*, Ф. 1136 – Страховое общество «Россия».
- 5] *Исто*.
- 6] *Полиција*, 15. септембар 1920: 784.
- 7] *Трговачко-занатлијски шемајизам Краљевине Србије*, 1. јануар 1905: 428; Čolović 2010: 29.
- 8] *Мале новине*, 4. септембар 1899: 6; *Застава*, 7. јул 1900: 4; 10. децембар 1900: 3.
- 9] Транскрипција имена Романа Ивановича Пенља у националној историографији и дневној штампи варира, мада се као најприсутнији облик његовог имена наводи *Роман Иванович Поицл*.
- 10] *Народно блајосијање*, 11. мај 1929: 5.
- 11] *Застава*, 3. октобар 1904: 2. Распис конкурса је први пут публикован 3. октобра 1904. године у дневном листу *Застава*, а убрзо је објављен још два пута у истом листу (*Застава*, 10. октобар 1904: 2; 12. октобар 1904: 2).
- 12] Концесија је подразумевала посебно овлашћење или дозволу коју је издавала државна власт, и која је омогућавала архитектама да развијају грађитељску делатност на простору Србије.
- 13] Програм грађевине, одредбе за конкурс, као и ситуациони план са висинским подацима данас нису сачувани. У историографији је забележено да је програм конкурса био прилично сложен, јер је зграда, поред канцеларијског, административног дела, требало у себи да обухвати и велики хотел, кафану, ресторан и дућане (Несторовић 2006: 464).
- 14] *Застава*, 3. октобар 1904: 2.
- 15] *Architekten und Baumeister Zeitung*, 30. октобар 1904: 4; 6. новембар 1904: 5; 13. новембар 1904: 4; 20. новембар 1904: 4; *Зодчий* 46/12 (1904): 527; 34/10 (1905): 124; *Wiener Bauindustrie-Zeitung* (1905): 148.
- 16] Поменута политика оцењивачког жирија и наручилаца представљала је устаљену праксу на архитектонским конкурсима у Србији, која је актуелизована и током периода између два светска рата. Видети: Којић 1979: 199–251.

- 17] *Полиџика*, 17. јануар 1905: 2–3.
- 18] *Зодчий* 34/10 (1905): 124.
- 19] *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 1905: 148; *Зодчий* 34/10 (1905): 124; *Полиџика*, 17. јануар 1905: 3.
- 20] *Полиџика*, 17. јануар 1905: 3; 19. јануар 1905: 3.
- 21] Архитекта Ото Вагнер је крајем деветнаестог века израдио креативни пројекат за ловачку кућу краља Милана Обреновића у Србији. Пројекти се чувају у Народној библиотеци Србије. Видети: Васић 1979: 401–412.
- 22] Истраживачи у институцијама *Getty Research Institute*, *Getty Library* (Лос Анђелес), *Wien Museum* (Беч), *Universitätsarchiv* (Беч) и *Österreichisches Staatsarchiv* (Беч) нису упознати с Вагнеровим учешћем у Оцењивачкој комисији и не поседују писане изворе о овом догађају.
- 23] Несторовић (1937) 1972а: 74; 2006: 464–467; Кадијевић 2004: 61; Maskareli 2006: 70–71; Михајлов 2009: 2; Мишић 2022: 50.
- 24] Учествовање архитекте Ковачића из Загреба на конкурс за београдску палату сведочи о спонама између хрватске и српске градитељске сцене, заснованим на интензивираним идејама о уједињењу јужнословенских народа. Више о овоме видети: Кадијевић 2011: 466–477.
- 25] *Полиџика*, 19. јануар 1905: 3; *Зодчий* 34/10 (1905): 124; *Wiener Bauindustrie-Zeitung* (1905): 148.
- 26] *Истио*.
- 27] Јорговић 1912: 401; Кризман 1912: 44; Више о Сави Димитријевићу: Илијевски 2023.
- 28] *Полиџика*, 19. јануар 1905: 3.
- 29] *Истио*: 26. јануар 1905: 3.
- 30] Стојановић 1912: 22; Несторовић (1937) 1972а: 74–75; 2006: 464; Maskareli 2005: 70; Михајлов 2009: 2.
- 31] У тренутку предаје овог прилога за објављивање још се чека на увид у документацију смештену у архиву Санкт Петербурга.
- 32] Стојановић 1912: 22; Милић 1988: 116; Trifunović 1988: 68; Несторовић (1937) 1972: 75; 2006: 464; Михајлов 2009: 2.
- 33] Инвентарни бројеви Ур_4009 и Ур_4010; Архитекта Павел Карлович Бергштресер био је грађевински инжењер и шеф-архитект Друштва „Росија“. Формално образовање је стекао у Немачкој и Русији, најпре на Математичком факултету Универзитета у Гисену, затим на Политехничком институту у Ахену, да би дипломирао 1874. године на Петроградској грађевинској школи. Иако се Бергштресеров опус највећим делом везује за Русију, он је такође стварао и у Бугарској, у којој је боравио у неколико наврата.
- 34] <https://min-kulture.gov.hr/naslovna-blokovi/izdvojeno/kulturna-bastina/dokumentacijske-zbirke/sredisnja-dokumentacija-spodrucja-kulturne-bastine/planoteka-sredisnje-dokumentacije-za-zastitu-kulturne-bastine/16642> [17. 3. 2024]
- 35] Radović Mahečić i Laslo 2003: 103, 105.
- 36] Galović 2015: 163–164. Ауторке срдечно захваљују господину Крешимиру Галовићу на љубазном уступању прикупљене документације о овом пројекту.
- 37] Конкурс за зграду загребачке Берзе за робу и вредноте расписан је крајем 1920. године. Ковачић је на разради првонаграђеног решења радио до краја 1922. године. Више о овоме видети: Vukić 2003: 189–206.
- 38] *Полиџика*, 17. јануар 1905: 2–3; 26. јануар 1905: 3.
- 39] Лопушина и Лопушина 2008: 10.
- 40] Виденовић и Тутић 2024: 10.
- 41] Лопушина и Лопушина 2008: 10–11.
- 42] *Истио*.
- 43] *Полиџика*, 15. јануар 1908: 2.
- 44] Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда садржи информацију да се ради о 1.300 квадратних метара корисне површине.
- 45] *Застава*, 5. јул 1908: 12; *Недеља*, 14. јун 1909: 26.
- 46] Кадијевић 2004: 61; Maskareli 2006: 71; Михајлов 2009: 3.
- 47] Више о овоме видети: Howard 1996; Кадијевић 2017: 65–78.
- 48] Више о симболици и значају декоративних елемената у сецесији видети: Stoilova and Iokimov 2014: 12–18; Pudleska and A. Miroslaw 2015: 99–108.
- 49] О фасадној скулптури видети: Sikimić 1967: 11–12; Михајлов 2012: 315–342.
- 50] Решење Завода број 1077/4 од 30. 12. 1968. године; Одлука, *Службени гласник СРС*, број 14/79.
- 51] Вуксановић-Мацура 2013: 155–169; Vuksanović-Macura 2015: 36; Вуксановић-Мацура и Банковић 2018: 172; Марковић 2019: 196, 327.

ЛИТЕРАТУРА:

- Андрић, Д. (2020), Архитектонска делатност Јована Ђ. Илкића, *Наслеђе XXI* (Београд): 45–59.
- Банковић, А., Вуксановић-Мацура, З. (2019), *Сиварање модерној Београду* : од 1815. до 1964. из Збирке Музеја града Београд, Београд: Музеј града Београда.
- Банковић, А., Сикочек, М. (2023), *Искорак ка модерности* : сецесија у архитектури Београда, Београд: Музеј града Београда.
- Београд. Хотел „Москва“ Србија (1908), *Застава*, 5. јул: 12.
- Bogunović, S. (2005), *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX* (I–II), Beograd: Beogradska knjiga.
- Борић, Т. (2004), *Теразије: урбанистички и архитектонски развој*, Београд: Златоусти.
- Васић, П. (1979), Један пројекат Ота Вагнера у Србији, *Зборник Мајинце српске за ликовне уметности* 15, (Нови Сад): 401–406.

- Вести из места и са стране. Трговачки музеји (1900), *Застава*, 10. децембар: 3.
- Виденовић, Т., Тутић, О.** (2024), *Црнојравици – грађитељи Београда* : грађитељска делатност печалбара црнотравског краја у 19. и првој половини 20. века, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.
- Вујовић, Б.** (2003), *Београд у прошлости и садашњости*, Београд: Драганић.
- Вукић, Ђ.** (2003), *Zagrebačka Burza – natječaj i gradnja*, u: Arhitekt Viktor Kovačić: život i djelo, ur. M. Begović, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Hrvatski muzej arhitekture: 189–206.
- Вуксановић-Мацура, З.** (2013), Емил Хопе и Ото Шентал: мало познат пројекат за Теразијску терасу, *Наслеђе XIV* (Београд): 155–169.
- Vuksanović-Macura, Z.** (2015), *San o gradu* : Međunarodni konkurs za urbanističko uređenje Beograda 1921–1922, Beograd: Orion Art.
- Вуксановић-Мацура, З., Банковић, А.** (2018), *Мере града* : Карте и планови из Збирке за архитектуру и урбанизам Музеја града Београда, Београд: Музеј града Београда.
- Galović, K.** (2015), *Viktor Kovačić* : otac hrvatske moderne arhitekture, Zagreb: EPH media.
- Гордић, Г.** (1966), *Архитектонско наслеђе града Београда* : каталог архитектонских објеката на подручју Београда : 1690–1914, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.
- Ђурић Замоло, Д.** (2011), *Грађитељи Београда 1815–1914*, Београд: Музеј града Београда.
- Излагање владе мрзости и презрењу (1899), *Мале новине*, 4. септембар: 6.
- Илијевски, А.** (2021), *‘Сава Димитријевић’*, у: Српска енциклопедија, том 3, књ. 2, Демократија-Ђуша, ур. Д. Баста, Нови Сад: Матица српска : Београд: САНУ : Завод за уџбенике : Службени гласник.
- Јорговић, К.** (1912), Јужнословенска уметничка изложба у Београду, *Жена*, 1. јул: 401.
- Кадиевић, А.** (2004), Два тока српског архитектонског Ар-Нувуа: интернационални и национални, *Наслеђе V* (Београд): 53–70.
- Kadijević, A.** (2011), Hrvatski arhitekti u izgradnji Beograda u 20. stoljeću, *Prostor* Vol. 19, No. 2 (42) (Zagreb): 466–477.
- Кадиевић, А.** (2017), Балтичка модерна у Београду: пројект Управе монопола и Министарства финансија (1908) Кричинског и Васиљева, *Наслеђе XVIII* (Београд): 65–78.
- Којић, В.** (1960), Jovan Ilkić, *Arhitektura i urbanizam* 3 (Beograd): 32.
- Којић, Б.** (1979), *Друштвени услови развоја архитектонске струге у Београду 1920–1940. године*, Београд: САНУ.
- Konkurrenz für ein Geschäftshaus in Belgrad (1905), *Wiener Bauindustrie-Zeitung*: 148.
- Конкурсы (1904), *Зодчий* 46: 527.
- Конкурсы (1905), *Зодчий* 34/10: 124.
- Краљ у „Росији“ (1908), *Политика*, 15. јануар: 2.
- Кризман, Т.** (прир.) (1912), *Четврта југословенска уметничка изложба: Београд 1912*, Београд: Државна штампарија.
- Лопушина, М., Лопушина, Д.** (2008), *Хошел Москва – првих 100 година*, Зрењанин: Драгић.
- Maneвић, Z.** (1972), *Novija srpska arhitektura 1900–1970*, u: Srpska arhitektura 1900–1970, Beograd: Muzej savremene umetnosti: 7–38.
- Maneвић, Z.** (1983), Zagreb – Beograd 1912. - 1941, *Čovjek i prostor* 3 (367) (Zagreb): 31.
- Маневић, З.** (ур.) (2008), *Лексикон неумара*, Београд: Грађевинска књига.
- Марковић, И.** (2019), *Архитектура уједињених грађевина у Београду (1865–2010)*, докторска дисертација, Београд: Филозофски факултет.
- Maskareli, D.** (2006), Hotel Moskva, *DaNS* 55 (Novi Sad): 70–71.
- Милић, М.** (ур.) (1988), *Сјоменичко наслеђе Србије* : непокретна културна добра од изузетног и великог значаја, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
- Михајлов, С.** (2009), *Хошел ‘Москва’*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.
- Мишић, Б.** (2022), *Средња Европа и Београд* : архитектонски утицаји 1919–1941, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда : Институт за савремену историју.
- Несторовић, Н.** (1937), *Грађевине и архитекте у Београду прошлог столећа*, Београд: Удружење југословенских инжењера и архитеката.
- Несторовић, Н.** (1972а), Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа, Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије.
- Несторовић, Б.** (1972б), Јован Илкић, београдски архитекта, *Годишњак града Београда XIX* (Београд): 253–269.
- Несторовић, Б.** (2006), *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд: Art Press.
- Објава (1900), *Застава*, 7. јул: 4.
- Осигуравајуће друштво Росија (1905), *Трговачко-занајлијски шемајизам Краљевине Србије*, 1. јануар: 428.
- Осигуравајуће друштво Росија – Одељење за Краљевство С.Х.С. у Београду (1920), *Полиција*, 15. септембар: 784.
- Палата друштва „Росија“ (1905), *Политика*, 17. јануар 1905: 2–3.
- Палата „Росија“ (1905), *Политика*, 19. јануар 1905: 3.

Палата „Росија“ (1905), *Полијтика*, 26. јануар 1905: 3.

Pudleska, K., Mirosław, A. (2015), The richness of plants in Art Nouveau gardens, *Acta Agrobotanica* 68 (2) (Warsaw): 99–108.

Радовановић, Љ. (2019), *Хоћели и кафане прага Београда – уредно знавање споменика културе*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.

Radović Mahečić, D. Laslo, A. (2003), *Život i djelo Viktora Kovačića*, u: *Arhitekt Viktor Kovačić: život i djelo*, M. Begović (ur.), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture: 91–132.

„Rosija-Fonsier“ – Друштво за осигурање и реосигурање у Београду (1929), *Narodno blagostanje*, 11. мај 1929: 5.

Sikimić, Đ. (1965), *Fasadna skulptura u Beogradu*, Београд: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda.

Стецај (1904), *Застава*, 3. октобар 1904: 2.

Стецај (1904), *Застава*, 10. октобар 1904: 2.

Стецај (1904), *Застава*, 12. октобар 1904: 2.

Stoilova, Lj., Iokimov, P. (2014), *The Symbolism of Decorations in Art Nouveau Style*, in: *Time & Beauty: Art Nouveau in the Bulgarian Cities*, ed. V. Collina, Sofia: Drukkerij Wilco: 12–17.

Стојановић, С. (1912), *Српски неимари : опис грађевинских радова и израда са сликама*, Београд: Електрична штампарија С. Хоровица.

Тасић, Н., Драганић, М. (1995), *Историја Београда*, Београд: Балканолошки институт САНУ : Драганић.

Trifunović, L. (1988), *Jugoslavija : umetnički spomenici : od praistorije do danas*, Београд: Jugoslovenska knjiga.

Хотел „Москва“, Београд (1909), *Негела*, 14. јун 1909: 26.

Howard, J. (1996), *Art Nouveau: International and National Styles in Europe*, Manchester: Manchester University Press.

Čolović, V. (2010), *Osiguravajuća društva*, Београд: Institut za uporedno pravo.

Шкаламера, Ж. (1967), Сецесија у архитектури Београда, *Зборник Майице српске за ликовне уметности* 3 (Нови Сад): 315–342.

Шкаламера, Ж. (1985), Сецесија у српској архитектури, *Зборник Народног музеја XII–2* (Београд): 7–12.

Wettbewerb-Bestimmungen (1904), *Architekten und Baumeister Zeitung*, 30. 10. 1904: 4.

Wettbewerb-Bestimmungen (1904), *Architekten und Baumeister Zeitung*, 6. 11. 1904: 5.

Wettbewerb-Bestimmungen (1904), *Architekten und Baumeister Zeitung*, 13. 11. 1904: 4.

Wettbewerb-Bestimmungen (1904), *Architekten und Baumeister Zeitung*, 20. 11. 1904: 4.

ИЗВОРИ:

Музеј града Београда, Збирка за архитектуру и урбанизам – УР_4009 и УР_4010

Историјски музеј Србије, Фонд Јована Илкића

Народна библиотека Србије

Российский государственный исторический архив, Ф. 1136 – Страховое общество «Россия»

Getty Research Institute, Getty Library, Los Angeles

Wien Museum, Wien

Universitätsarchiv, Wien

Österreichisches Staatsarchiv, Wien

Summary: DUNJA ANDRIĆ, SANJA KIPROSKI

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE HISTORY AND ARCHITECTURE OF THE ‘ROSIJA’ INSURANCE COMPANY BUILDING IN BELGRADE (1904-1908)

The palace of the ‘Rosija’ (‘Russia’) Insurance Company – today more commonly known as the building of *Hotel Moskva* – was built in 1907 in Terazije and realized thanks to the successful cooperation of Russian architects and the renowned Serbian builder Jovan Ilkić. It represents a very significant example of Secessionism, a trend considered a forerunner of Modernism, which can be viewed as a synthesis of the idea of distancing construction from the eclectic architectural principles of Academicism

through the introduction of a variety of innovations to the compositional process and the incorporation of modern materials, as well as a general overall paradigmatic shift. Consequently, thanks to its distinctive aesthetics, purity of expression and refined views, it imposes itself as a significant topos in the history of Serbian architecture, while at the same time reflecting the urban transformations of Belgrade at and throughout the beginning of the 20th century. It greatly influenced the appearance of the surrounding architectural and urban landscape, a characteristic further escalated by its pronounced city-shaping dimension and its eye-catching position within the inner city core, along one of the capital's most prominent elevations.

The genesis of the construction of the palace can be traced back to an architectural competition that was announced in 1904 by the 'Rosija' Society of St. Petersburg, which invited designers to present their ideas and visions for a complex multi-functional building that would integrate premises for the society's offices, a hotel, a restaurant and shops. The process of selecting the best works was entrusted to luminaries of the Serbian and European architectural scene. However, the decision of the evaluation committee conflicted with the opinion of the head of the aforementioned company as the client, and it was decided that the construction would not be carried out according to the winning project of Croatian architect Viktor Kovačić, but rather according to the proposal of Jovan Ilkić, which was in turn modified by the society's own architects. After less than three years of construction, the palace was officially opened in January 1908.

Despite the indisputable importance of the building in question in terms of the evolution of Belgrade and Serbian architecture, and its almost iconic status in the formation of the recognizable silhouette of the capital and its identity, numerous aspects of the construction process have to date remained insufficiently elucidated. The biggest problem in this regard has been the lack of archival material and documentation that would allow an addressal of the (not-insignificant) unknowns, starting from the tender documents, list of participants, and entries, all the way to the comparison of the chosen solution and the building actually executed. International cooperation and the engagement of various institutions, primarily Russian and Serbian, with the key goal of unifying dispersed materials, has laid the foundation for potential gap-filling, and consequent overcoming of current ambiguities in terms of our understanding and knowledge of the building's history.

Dunja D. Andrić,

Art Historian, PhD student

University of Belgrade - Faculty of Philosophy

dunjabibi@hotmail.com

Sanja D. Kiproski

Art Historian, PhD student

Junior Research Assistant,

University of Belgrade - Faculty of Philosophy

sa.kiproski@gmail.com

List of Figures

- Fig. 1 *Palace of the 'Rosija' Insurance Company, Viktor Kovačić's winning competition solution, 1904: plan of the first floor (Galović 2015: 164.)*
- Fig. 2 *Palace of the 'Rosija' Insurance Company, Viktor Kovačić's winning competition solution, 1904: perspective sketch of the main facade (Galović 2015: 163.)*
- Fig. 3 *Palace of the 'Rosija' Insurance Company: plan of the lower ground floor, Jovan Ilkić (Belgrade City Museum, Collection of Architecture and Urbanism, Ur_4009)*
- Fig. 4 *Palace of the 'Rosija' Insurance Company: cross-section e—d, Paul Karl Erich Alfred Bergsträsser (Belgrade City Museum, Collection of Architecture and Urbanism, Ur_4010)*
- Fig. 5 *General view of the palace of the 'Rosija' Insurance Company (postcard, c.1908, in public domain – <https://cafebarrestoran.rs/hoteli/hotel-moskva-je-ogledalo-naseduse-vec-vise-od-jednog-veka/>)*